

Ivo FADIĆ

Muzej antičkog stakla
Poljana Zemaljskog odbora 1
HR-23000 Zadar
ivo.fadic@zd.t-com.hr

**UDK: 904(497.5 Asseria) 652":726.8
726.82.032.7 (497.5 Asseria)**

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 15. prosinca 2006.
Received:

**NOVI LIBURNSKI NADGROBNI SPOMENICI
IZ ASERIJE**

Apstrakt

U ovom se članku obrađuje šest novih liburnskih nadgrobnih cipusa (samo je jedan djelonice publiciran – kat. br. 1) koji, kako je već poznato, spadaju u posve specifičnu kategoriju spomenika sepulkralne mamjene, karakterističnu za prostor antičke Liburnije.

Svi primjerci po tektoničkim i stilsko-dekorativnim elementima u potpunosti odgovaraju aserijatskoj skupini cipusa. Četiri spomenika u potpunosti imaju sačuvane natpise, te je na njima izvršena kompletna epigrafska analiza (kat. br. 1-4).

*Na novim liburnskim nadgrobnim spomenicima nomenklatura žena izražena je jednočlanom i dvočlanom imenskom formulom (br. 3. **Lupa**; br. 1. **Baebia Saturnina, Iulia Iadestina**), a ona je iskazana i na uobičajeni rimski način - dvočlanom imenskom formulom i filijacijom (br. 2. **Elvia Luci filia Maximilla**). Pri imenovanju muških osoba na četiri nova epigrafska liburnska cipusa vidljiva je neujednačenost onomastičke formule, od jednočlane (br. 3. **Ursio**) do dvočlane (br. 2. **Lucius Cassius**) i tročlane imenske formule bez filijacije (br. 4. **Lucius Papirius Rufus i Lucius Papirius Didimus**). Dakle, od osam novih osoba samo je kod jedne, i to ženske osobe, izražena filijacija. I ovdje se ponovno*

potvrđuje neujednačenost onomastičke formule, što je već ustanovljeno u dosadašnjim onomastičkim analizama liburnskih nadgrobnih spomenika, posebno onih aserijatske skupine. Riječ je o nedostatku čvrstog onomastičkog sustava u nomenklaturi pokopanih i onih koji im podižu spomenike, što očito nije odraz razlike u vremenu nastanka. Najprisutnija je dvočlana imenska formula bez filijacije kod muških i ženskih osoba. Od četiri epigrafski upotrebljiva spomenika čak su dva podignuta za života.

Na temelju stilsko-dekorativnih i tektoničkih elemenata, te epigrafske, odnosno paleografske i onomastičke analize, spomenike je moguće datirati u drugu polovicu 1. i u 2. stoljeće poslije Krista.

U Aseriji (Podgrađe kod Benkovca) i njezinu okruženju do sada je pronađen cijeli niz epigrafskih spomenika.¹ Prvi značajniji nalazi potječu iz davnih arheoloških istraživanja Aserije s kraja 19. i početka 20. stoljeća.² Od tada, uz poneki slučajni nalaz, iznimno velikom količinu epigrafske građe pružila su započeta sustavna arheološka istraživanja ovog lokaliteta (1998.-2006. god.).³ Posebno mjesto u brojnosti epigrafske građe zauzimaju nalazi liburnskih nadgrobnih spomenika - tzv. liburnskih cipusa.⁴

Do 1998. godine, kada su započela sustavna istraživanja Aserije, bilo je poznato 87 liburnskih nadgrobnih spomenika. Njih 20 pripisano je zadarskoj skupini,⁵ 11 ih pripada krčkoj skupini,⁶ a 9 ih je s osobitim svojstvima.⁷ Aserijatskoj skupini pripadalo je 49 liburnskih

¹ CIL III, 2190, 15029², 15033, 2850 (9930), 13031, 15029¹, 1029¹, 2853, 9964, 2897, 2894, 2895, 9976 ...; F. BULIĆ, 1879, 17-25; F. OLMANN, 1954-57, 48-57;

A i J. ŠAŠEL, 1963.; A i J. ŠAŠEL, 1986.; M. SUIĆ, 1950-51., 59-97.; M. SUIĆ, 1950-51a, 234; M. SUIĆ, 1952, 208-209, 211-213; J. MEDINI, 1969, 59-61; A. BUONOPANE, 1980, 47-54; I. FADIĆ, 1988, 73-99; I. FADIĆ, 1990, 713-724; I. FADIĆ, 1990a, 209-299; V. DELONGA, 1997, 45-97; S. ČAČE, 2003, 7-43; I. JADRIĆ, 2005, 53-74; A. KURILIĆ, 2004, 41-71.

² H. LIEBL, W. WILBERG, 1908, 17-83.

³ I. FADIĆ, 2003; O istraživačkim kampanjama od 1998. do 2006. vidi: I. FADIĆ, 1999, 66-71; I. FADIĆ, 1999, 78-85; I. FADIĆ, 2001, 55-61; I. FADIĆ, 2002, 51-57; I. FADIĆ, 2003 a, str. 67-74; I. FADIĆ, 2004., 61-67; I. FADIĆ, 2005., 67-73; I. FADIĆ, 2006., 92-100; Dio rezultata sa istraživanja vidi u časopisu: *ASSERIA*, 1, 2, 3, Zadar, 2003, 2004, 2005; M. GLAVIČIĆ, 2003, 71-95; A. KURILIĆ, 2003, 185-193; A. KURILIĆ, 2004., 41-71; D. MARŠIĆ, 2003, 157-183; D. MARŠIĆ, 2005, 25-52;

⁴ Većina tih novih nalaza već je objelodanjena u nekoliko arheoloških publikacija. Vidi npr.: I. FADIĆ, 2003 c, 417-428; I. FADIĆ, 2003 b, 97-131; I. FADIĆ, 2004 a, 73-103.

⁵ Do sada ih je objavljeno 18, a jedan novi pronađen je 2006. godine pri zaštitnim arheološkim istraživanjima nekropole na Trgovačkom centru u Zadru. Objavljene vidi kod: I. FADIĆ, 1991, 169-211.

⁶ Do sada ih je 9 objavljeno, a u međuvremenu su još dva pronađena u kasnoantičkom bedemu Krka. Objavljene vidi kod: I. FADIĆ, 1989, 51-59.

⁷ I. FADIĆ, 1992, 83-108.

nadgrobnih spomenika, no, njih je čak 29 pronađeno upravo na Aseriji (zajedno s tri primjeka iz neposredne blizine - Perušić, Kožlovac i Lepuri).⁸ Nakon devet istraživačkih kampa-
nji, ti odnosi unutar spomenutih triju, po stilsko dekorativnim i tektoničkim elementima
izdvojenih skupina znatno su se izmijenili.⁹ Na samoj Aseriji otkrivena su još 23 liburnska
cipusa, što znatno mijenja ukupnu sliku te specifične kategorije spomenika sepulkralne na-
mjene. Dakle, ukupni broj od 87 liburnskih nadgrobnih spomenika porastao je na 110 primje-
raka /Vidi tablični prikaz 1; Grafikon 2/. Iz Aserije i njezina najbližeg okruženja potječu čak
52 liburnska cipusa, što iznosi 47,27% cjelokupne građe. Međutim, aserijatskoj skupini libu-
rnskih nadgrobnih spomenika (uže područje Aserije + prostor Liburnije) pripadaju ukupno 72
primjerka (52 + 20), što čini 65,45% svih nalaza ove spomeničke kategorije na prostoru Li-
burnije. To još jednom potvrđuje da je aserijatska skupina zaista dominantna u odnosu na
ostale dvije – zadarsku i krčku, i na one osobitih svojstava. Naravno, Aserija je najdominant-
nije središte i vjerojatno epicentar širenja utjecaja. Upravo u njoj ova kategorija spomenika
dobiva iznimno značenje i mjesto u sepulkralnoj umjetnosti /vidi grafikon 1/.

U devet godina istraživanja Aserije pronađena su 23 uglavnom cjelovita liburnska ci-
pusa. Objavljeno ih je 18 primjeraka. Ovom prilikom biti će obrađeno šest liburnskih nad-
grobnih spomenika od kojih je jedan već djelomično publiciran. Dva su cipusa pronađena
kod prve (zapadne) kasnorepublikanske kule 2000. i 2002. godine (kat. br. 4 i 6). To je spo-
menik s imenom Bebije Saturnine (kat. br. 4), objavljen samo kao prepoznatljiva spolija u
kasnoantičkom zidu /Sl. 1/.¹⁰ S obzirom na to da je u ovogodišnjoj kampanji izvađen iz stru-
kture zida, zbog njegove cjelovitosti, te posebno stoga što se ustanovilo da je on epigrafski,
nedvojbeno je da zaslužuje cjelovitu objavu /Sl. 7, 8/. Drugi je monumentalni atekstualni ci-
pus (kat. br. 6) iz 2002. godine, koji do sada nije objavljan jer je tek 2006. godine izvađen
iz kasnoantičkog nasipa, kada je u potpunosti bio vidljiv /Sl. 2, 16/.¹¹

SKUPINE	aserijatska	zadarska	krčka	osobitih svojstava	UKUPNO
KOMADA	72	20	9	9	110
%	65,4	18,2	8,2	8,2	100

Tablični prikaz 1.

Table 1.

⁸ I. FADIĆ, 1990 a, 209-299.

⁹ Četvrta skupina liburnskih cipusa bila bi ona osobitih svojstava, odnosno ona s miješanim stilsko-dekora-
tivnim i tektoničkim elementima ostalih triju skupina.

¹⁰ I. FADIĆ, 2003 b, 125, br. 12.

¹¹ I. FADIĆ 2003, 106-107, sl. 7,8.

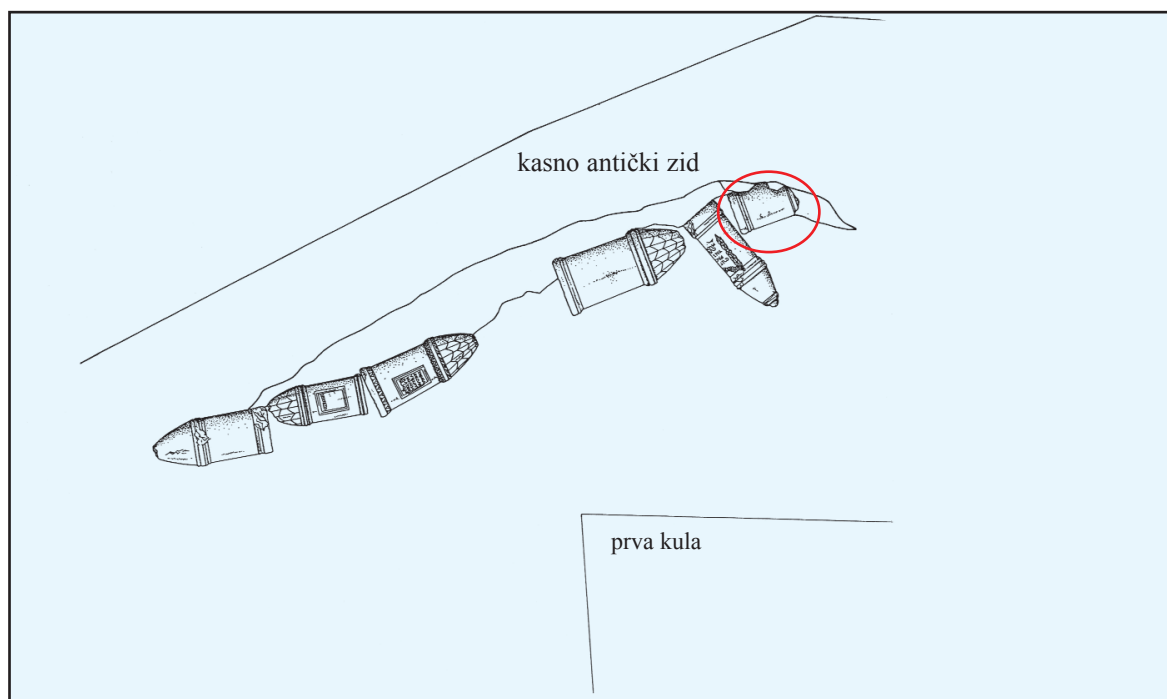

Sl. 1. Pogled na cippus br. 1 u kasnoantičkom zidu
 Fig. 1. View at the cippus No. 1 within the late – Antiquity wall

U prošlogodišnjoj i ovogodišnjoj arheološkoj kampanji (Asseria 2005. i 2006. godine), uz dvije nadgrobne are i gornji dio monumentalne grobne arhitekture, ponovno su pronalazeni liburnski cipusi. Ostala četiri liburnska nadgrobna spomenika pronađena su nedaleko od treće kasnorepublikanske kule /Sl. 3-6/, odnosno ispred četvrtoga kasnoantičkog kontrafora, u kasnoantičkom zidu koji je doslovno formiran od nabacanih dijelova urbane i grobne arhitekture i nadgrobni spomenika /Sl. 6/.

Dakle, u ovom članku obrađuje se šest novih liburnskih nadgrobni cipusa (samo je jedan djelonice publiciran – kat. br. 1)¹² koji, kako je već poznato, spadaju u posve specifičnu kategoriju spomenika sepulkralne mamjene, karakterističnu za prostor antičke Liburnije. Svi primjerci po tektoničkim i stilsko-dekorativnim elementima u potpunosti odgovaraju aserijatskoj skupini cipusa. Iznimno su monumentalni pa im visina (bez šišarke) iznosi od 126 do 130 cm, a promjer cilindričnog tijela im je od 50 do 70 cm. Stilsko-dekorativni elementi uobičajeni su za ovu najbrojniju tipološku skupinu. Naime, cilindrično tijelo svih spomenika počiva na jednostrukoj prstenastoj bazi iznad koje se nalazi dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela /Sl. 17/. Ista takva profilacija nalazi se i na gornjem dijelu cilindričnog tijela /Sl. 18/. Na razmeđu cilindričnog tijela i kalote jednostavna je trakasta profilacija. Na bazi kalote, bez iznimke, izrađena je uža prstenasta profilacija (kat. br. 1, 3, 4, 5, 6) /Sl. 18/.

¹² I. FADIĆ, 2003 b, 125, br. 12.

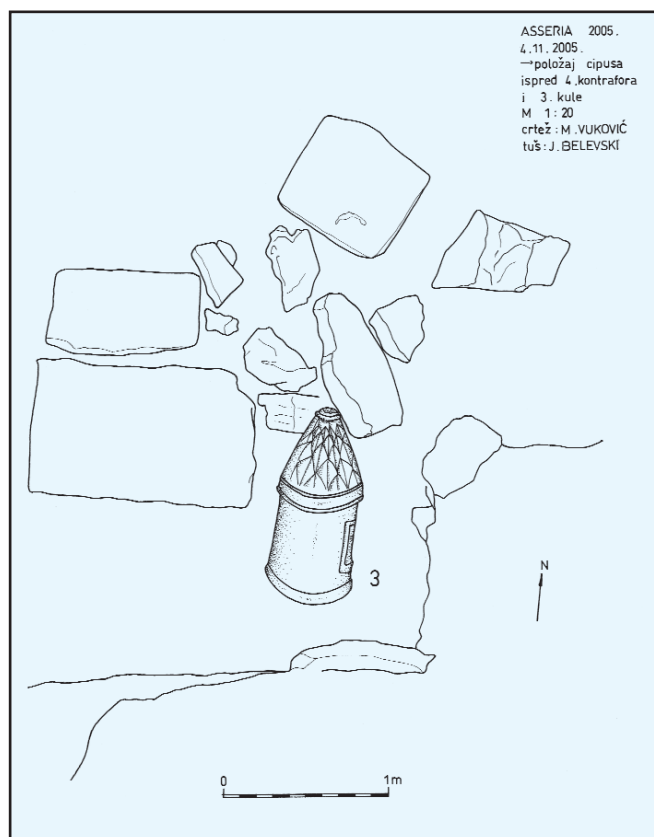
Sl. 2. Pogled na cippus br. 6 u unutrašnjoj strukturi kasnoantičkog zida

Fig. 2. View at the cippus No. 6 within the inner structure of the late-Antiquity wall

Samo je jedan spomenik bogatije dekoriran profiliranim ornamentom kime, a profilacija baze kalote nosi motiv astragala (kat. br. 2). Takva bogatija dekoracija također je uobičajena i ne čini iznimku u aserijatskoj skupini liburnskih nadgrobnih spomenika /Sl. 19/.

Tamo gdje su kalote sačuvane, redovito su pokrivene veoma kvalitetno isklesanim skvamama /Sl. 20/ (kat. br. 5 nema sačuvanu kalotu). One su obično klesane u 5 do 6 redova, osim što su kod jednog primjerka uklesana svega tri reda skvama (kat. br. 6).

Sva su natpisna polja omeđena dvostrukom profilacijom širine od 3 do 4.5 cm. Širina natpisnih polja je od 30 do 40 cm, a visina im iznosi od 35 do 45 cm. Na pet spomenika sačuvan je natpis (kat. 1 do 5). Na jednom spomeniku on je iznimno fragmentaran te je sačuvano samo prvo slovo Q, što najvjerojatnije znači da se radi o predviđenom komemoriranom pokojniku kojem je ime *Quintus*, međutim, natpis nije naknadno abociran, već djeluje nezavršeno (kat. br. 5). Najmasivniji cippus s tri reda skvama ima natpisno polje, ali bez tragova natpisa i bez tragova otucanja teksta (kat. br. 6). Moguće je da je tekst na tom spomeniku bio napisan bojom ili je on tek bio spreman za budućeg komemoratora i pokojnika. Dakle, od šest liburnskih nadgrobnih spomenika njih četiri u potpunosti imaju sačuvane natpise, te je na njima moguće izvršiti kompleksniju epigrafsku analizu (kat. br. 1-4).

Sl. 3. Pogled na cippus br. 3 u kasnoantičkom nasipu pred sjevernim bedemom

Fig. 3. View at the cippus No. 3 in the late – Antiquity dam in front of the northern wall

la kojeg je usvojio od *Gneius Baebius Tamphilus*.¹⁵ Naime, *Baebius* je gentilno ime poznate rimske plebejske konzularne obitelji. Literarni izvori, ali i republikanski novac, često daju podatke o gensu *Bebijevaca* tijekom 3. i 2. stoljeća prije Krista. Kasnije se *Bebijevci* ponovno spominju za vrijeme Cezara, odnosno krajem republike. S obzirom na natpis na zadarskom forumu ma kojem se nalazi ime *Gneius (Baebius Gnei filius) Tamphilus Vala (Numonianus)*,

Epigrafička analiza spomenika

Cippus koji je sekundarno ugrađen u kasnoantički zid na sjeverozapadnom potezu gradskog bedema (kat. br. 1), ima natpis u šest redova /Sl. 7, 8/. Komemorirana osoba je *Baebia Saturnina*. Spomenik joj za života podiže prijateljica i družica u jelu i piću - *Iulia Iadestina*. Zanimljivo je primijetiti da je nomenklatura obiju žena iskazana u dvočlanoj formuli bez filijacije. Takav slučaj nije osamljen na natpisima aserijatske skupine liburnskih nadgrobnih spomenika, jer je do sada ustanovljeno deset spomenika, odnosno dvanaest ženskih osoba s dvočlanom imenskom formulom bez filijacije.¹³

Nomen *Baebius* iznimno je važan za provinciju Dalmaciju, odnosno posebno za Liburniju. U njoj je, na kruštu forumskog zdenca u Jaderu, pronađen veoma značajan natpis s ovim gentilnim imenom.¹⁴ To je prokonzul senatskog Ilirika. Dakle, *Numonius Vala*

¹³ To su: *Trosia Severa, Vesia Moderata, Cladia Secunda, Claudia Gratilla, Claudia Eutyrcia, Iulia Valentila, Iulia Virnoni, Veronia Prochne, Iulia Maximilla, Caelia Facunda, Caesia Tertulla* i *Iulia Secundilla*; I. FADIĆ, 1990a, 242, br. 6, 8, 24, 34, 36, 48; I. FADIĆ, 2003b, 117, 119-122, br. 1, 4, 5; I. FADIĆ, 2004, 79-83.

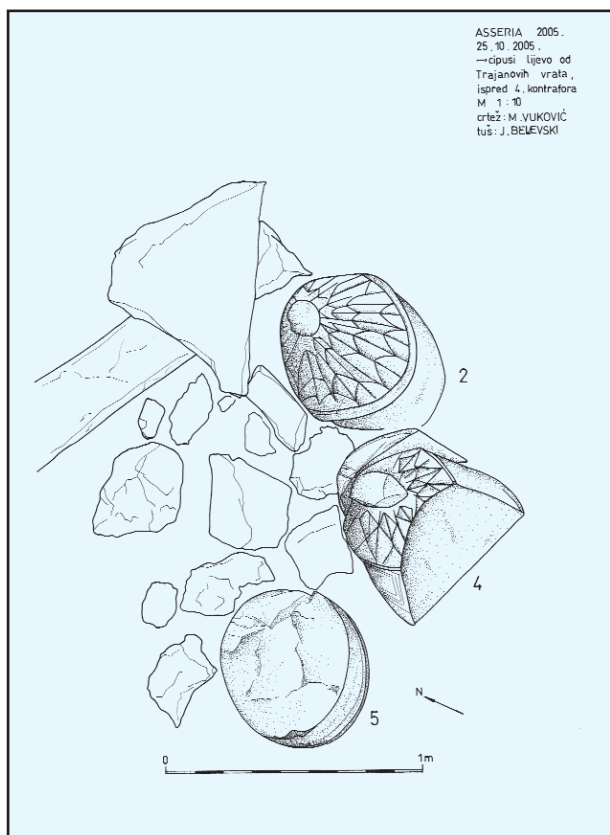
¹⁴ I. FADIĆ, 1986, 409-433; I. FADIĆ, 1999 b, 47-54.

¹⁵ I. FADIĆ, 1986, 409-433; I. FADIĆ, 1999 b, 47-54.

najvjerojatnije prvog prokonzula senatskog Ilirika, posve je jasna i opravdana pojava mnogih Bebijevacu među Ninjanima, Rabljanima, Karinjanima, Nadinjanima i Aserijatima.

Kognomen *Saturninus*, odnosno *Saturnina*, brojniji je u kasnom negoli u ranom principatu. Posebno je rasprostranjen na keltskom području i u Africi. Često ga nose robovi i oslobođenici, a u kasnijim razdobljima i kršćani.¹⁶ Inače, u ranom principatu na prostoru Liburnije pojavljuje se u Aseriji, Burnumu, u Luci na Dugom otoku i u Jaderu.¹⁷ S prostora Benkovca, odnosno Aserije, poznata su dva natpisa s imenom *Saturninus*. Jedan je (*Titus Publicius Saturninus* – CIL 3, 9941) iz ranog principata, dok drugi G. Alföldy datira u kasni principat.¹⁸ Taj kognomen do sada nije zabilježen na liburnskim nadgrobnim spomenicima. Zanimljivo je, međutim, da je na Dugom otoku (Luka) pronađen nadgrobní spomenik veoma sličan liburnskom cipusu – cipus/urna – s kognomenom *Saturnina*.¹⁹ Podiže ga muž *Publius Titienus Nepos* svojoj ženi Helviji Saturnini.

Nomen *Iulius* jedno je od iznimno brojnih obiteljskih imena, posebno u vrijeme Cezara, Augusta, Tiberija i Kaligule. Zastupljenost tog nomena izraženija je u urbanim središtima.²⁰ U Liburniji i srednoj Dalmaciji gentilno ime *Iulius* posebno je prisutno u ranom

Sl. 4. Pogled na cipuse br. 2, 4, 5 u kasnoantičkom nasipu pred sjevernim bedemom

Fig. 4. View at the cippi Nos. 2, 4, 5 in the late-Antiquity dam in front of the northern wall

¹⁶ G. ALFÖLDY, 1969, 288; I. KAJANTO, 1965, 21.

¹⁷ CIL 3, 9941; ILJug 844; CIL 3, I. FADIĆ, 1995, 25,26; A. KURILIĆ, 1999, 407.

¹⁸ G. ALFÖLDY, 1969, 288.

¹⁹ CIL 3, 3112; I. FADIĆ, 1995, 25,26.

²⁰ M. SUIĆ, 1981, 171; J. J. WILKES, 1969, 198, 206, 209, 211, 215, 219 i dalje; G. ALFÖLDY, 1968, 31; A. KURILIĆ, 1999, br. 2707, 2784, 2785, 1868; M. GLAVIČIĆ, 2003, 429-430; M. GLAVIČIĆ, 2003 a, 74-78; D. MARŠIĆ, 2005, 26-31, 33-35; A. KURILIĆ, 2004, 57-62.

Sl. 5. Pogled na cipuse br. 2, 4, 5 u kasnoantičkom nasipu pred sjevernim bedemom

Fig. 5. View at the cippi Nos. 2, 4, 5 in the late-Antiquity dam in front of the northern wall

žemo zaključiti da se nomen *Iulius* javlja s najvećim brojem osoba, neovisno o tome je li riječ o pokojnicima ili komemoratorima.

Uz dosadašnjih pet potvrda kognomena *Jadestinus*, koji je nedvojbeno vezan uz *Jader* (*Iader*, *Mogontiacum* u Gornjoj Germaniji, *Albona*, *Doclea* i *Salona*),²³ u Aseriji se sada javlja Julija *Jadestina*, koja za života podiže liburnski nadgrobni spomenik svojoj prijateljici *Bebiji Saturnini* (kat. br. 1). Za *Jadestina* iz *Albone* D. Rendić Miočević smatra da je domorodac,²⁴ što je najvjerojatnije slučaj i s *Julijom Jadestinom* iz Aserije.

Drugi liburnski nadgrobni spomenik s cjelovitim epigrafskim tekstom koji je donesen u četiri reda (kat. br. 2) podiže *Lucius Cassius* /Sl. 9, 10/. Komemorirana osoba je *Elvia L(uci) f(ilia) Maximilla*. Ime pokojnice doneseno je u dvočlanoj imenskoj formuli s filijacijom, dok je komemoratorovo ime iskazano u dvočlanoj imenskoj formuli bez filijacije. Dvočlana nomenklatura kod muških osoba (bez patronimika ili filijacije i bez kognomena) na liburnskim nadgrobnim spomenicima aserijatske skupine javlja se na šest natpisa.²⁵

²¹ M. SUIĆ, 1981, 171; J. J. WILKES, 1969, 198, 206, 209; G. ALFÖLDY, 1968, 31; I. FADIĆ, 1990 a, 234-235.

²² I. FADIĆ, 1990 a, 235; I. FADIĆ, 2003 b, 109; I. FADIĆ, 2004 a, 79-83.

²³ G. ALFÖLDY, 1969, 219; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1955, 128; M. ZANINOVIĆ, 1979, 144; B. NEDVED, 1992, 232.

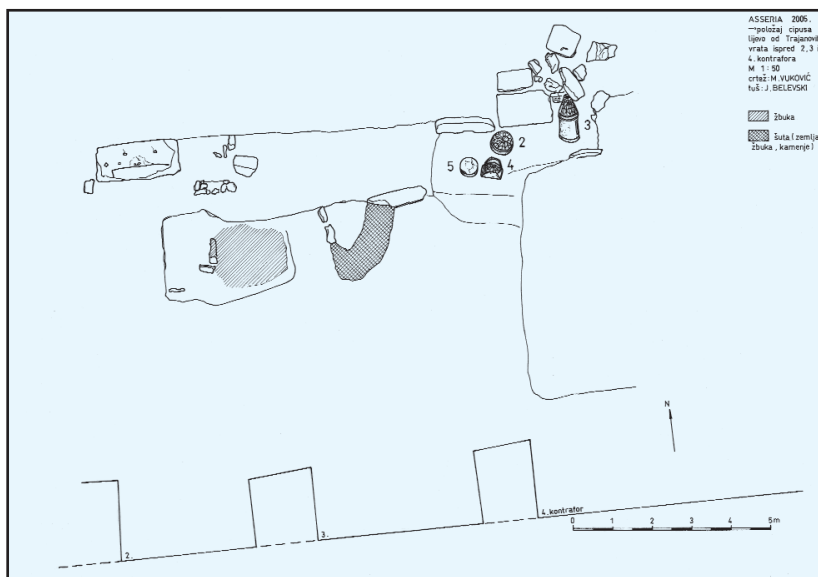
²⁴ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1955, 128;

²⁵ I. FADIĆ, 1990 a, 241, br. 8, 28, 45 i 48; I. FADIĆ, 2003 b, 118-121, br. 2 i 4.

U provinciji Dalmaciji izvan Liburnije gentilicij *Helvius* ili *Elvius* veoma se slabo susreće, posebno u ranom principatu. S druge strane, na prostoru Liburnije do sada je registrirano čak osam spomenika s tim nomenom.²⁶ Pet ih je iz Jadera, jedan je iz Burnuma i dva su iz Bukovića nedaleko od Aserije.²⁷ Izuzev dva aserijatska spomenika koje je moguće datirati na kraj. 2. ili početak 3. stoljeća, ostali pripadaju ranom principatu.²⁸ Taj nomen do sada nije zabilježen na liburnskim nadgrobnim spomenicima. Međutim, on se javlja na

jednom zadarskom spomeniku kojemu je stražnja strana izrađena u obliku cipusa, dok je prednja strana u obliku nadgrobne stele s tekstom u natpisnom polju (CIL 3, 2950). *Helvia Veneria* za života podiže spomenik sebi, svome mužu, svojim oslobođenicima... Zanimljivo je također da je u Luci na Dugom otoku pronađen nadgrobni spomenik veoma sličan liburnskom cipusu – ni cipus / ni urna – pod kojim je komemorirana *Helvia Saturnina*.²⁹

Kognomen *Maximilla* osobito je prisutan na keltskim prostorima, ali ga nalazimo i drugdje. U Dalmaciji je taj „nadimak“ izrazito rasprostranjen kod prastanovnika, kao i *Maximinus*, *Maximianus* i *Maximinianus*. U Liburniji se susreće samo u ranom principatu (u Kreksi, Enoni, Jaderu, Aseriji i Ostrovici), a u kasnom principatu javlja se samo izvan Liburnije. Iz ranog principata taj kognomen je s jednim slučajem poznat u Saloni.³⁰

Sl. 6. Pogled na cipuse br. 2, 3, 4 i 5 u kasnoantičkom nasipu pred sjevernim bedemom

Fig. 6. View at the cippi Nos. 2, 3, 4, 5 in the late-Antiquity dam in front of the northern wall

²⁶ I. FADIĆ, 1995, 9-37.

²⁷ I. FADIĆ, 1995, 9-37; M. GLAVIČIĆ, 2003, 432; A. KURILIĆ, 1999, br. 1019, 2788; I. FADIĆ, 1990 a, 25, br. 11.

²⁸ O Helvijima u antičkom Jaderu i Liburniji vidi kod: I. FADIĆ, 1995, 9-37.

²⁹ CIL 3, 3112; I. FADIĆ, 1995, 25,26.

³⁰ G. ALFÖLDY, 1969, 94.

Na liburnskim nadgrobnim spomenicima do sada su poznate četiri ženske osobe s „nadmkom“ *Maximilla*. To su *Iulia Maximilla*,³¹ zatim *Veratia Luci filia Maximilla*³² i *Rubria Titi filia Maximilla*,³³ sve tri iz Aserije, te *Plaetoria Titi filia Maximilla* iz Ostrovice kod Skradina.³⁴ *Maximus* je upisan na dva aserijatska cipusa – *Sextus Livius Maximus* i *Titus Laelius Maximus*. Na aserijatskom cipusu, na kojemu se sada iščitava još jedna potvrda prisutnosti gentilnog imena *Elvius*, nije poznata veza ili srodstvo između komemorirane Elvije Maksimile i komemoratora Lucija Kasija.

Cassius je veoma rašireno gentilno ime. Po mišljenju G. Alföldyja u Dalmaciji taj nomen nose Italici i došljaci iz raznih krajeva Rimskog Carstva.³⁵ U Liburniji se javljaju u Ninu, Burnumu, Aseriji i Benkovcu.³⁶ Na liburnskim nadgrobnim spomenicima nomen *Cassius* se susreće samo u jednom slučaju na cipusu zadarske skupine.³⁷

Posebno zanimljiv liburnski nadgrobni spomenik podiže *Ursio*, a pokojnica je njegova sestra *Lupa* (kat. br. 3) /Sl. 11, 12/. Naime, *Lupa* je robinja Kaninijevih - *Lupae Kani-niorum (servae)*. Po svemu sudeći, i *Lupin* brat *Ursio* rob je iste obitelji. Oba su imena jednočlana i predstavljaju osobna imena pokojnice i komemoratora. Naravno, u ovom slučaju bez gentilnog imena, odnosno bez filijacije i patronimika. *Lupus*, odnosno *Lupa*, osobno je ime koje se u provinciji Dalmaciji podjednako javlja u ranom i kasnom principatu. Posebno je, kao i *Ursio*, zabilježen kod oslobođenika.³⁸ *Ursio* je u Liburniji zabilježen na dva spomenika. Ime jednog *Ursija* nalazi se na liburnskom nadgrobnom spomeniku iz Jadera – *Quintus Medulius Ursio*.³⁹ Drugi, *C. Tullius Ursio* ustanovljen je na natpisu koji je pronađen kod donjih gradskih vratiju Enone.⁴⁰

³¹ I. FADIĆ, 2003 b, 117, kat. 1.

³² I. FADIĆ, 2003 b, 118-119, kat. 3.

³³ I. FADIĆ, 1990 a, 259, kat. 15.

³⁴ I. FADIĆ, 1992, 99-100, kat. 3.

³⁵ G. ALFÖLDY, 1969, 73.

³⁶ B. NEDVED, 1992, 181; CIL 3, 9933; CIL 3, 2833 i 2842; ILJug 860; A. KURILIĆ, 1999, br. 2328; M. GLAVIČIĆ, 2003, 432.

³⁷ I. FADIĆ, 1991, 200, kat. 14.

³⁸ G. ALFÖLDY, 1969, 234, 321.

³⁹ I. FADIĆ, 1991, 201, kat. 17; A. KURILIĆ, 1999, br. 2076; Jedna *Petronia Ursa* otkrivena je u nedavnim arheološkim istraživanjima na nekropoli, Jadera u Vrtu „Relja“ (Poslovno stambeni centar „Duca“). Nadgrobni titulus podiže joj njezin otac *Salustius Paramythius*, očito oslobođenik. Tekst o nova dva titulusa sa zadarske nekropole predan je za tisak za *Diadora*, 22: I. FADIĆ, 2003, Nadgrobni titulusi iz antičkoga groba u Zadru.

⁴⁰ CIL 3, 2978; A. KURILIĆ, 1999, br.973.

Gens *Kaninius*, odnosno *Caninius* u Aseriji je zabilježen kod svećenika božanskog Klaudija (*flamen Divi Claudii*). Naime, ime *L. Caninius Fronto* nalazi se na kamenom arhitravu, ali nije poznato da li je on dotičnu gradnju financirao o svom trošku ili je u funkciji magistrata - kvinkvenalnog duovira, obavio gradnju u ime zajednice.⁴¹ U Svakom slučaju, vidno je da je *Lucius Caninius Fronto* pripadao sloju lokalne aristokracije.

Četvrti tekstualno cjeloviti spomenik podiže *Lucius Papirius Didimus*, a komemorirana osoba je njegov sin *Lucius Papirius Rufus* (kat. br. 4) /Sl. 13, 14/. Pronađen je u Aseriji u arheološkoj kampanji 2005. i 2006. godine u nasipu kasnoantičkog zida nedaleko od treće kasnorepublikanske kule /vidi Sl. 4, 5, 6 /. Završetak u prvom redau teksta nešto je oštećen pa čitanje imena *Rufus*, odnosno *Rufo*, nije posve sigurno. Izgleda da je FO ispisano u ligaturi (malo F u oštećenom O), a S na kraju imena moguće je tumačiti kao pogrešku lapicida. Oba muška imena iskazana su u tria nomina bez filijacije, mada je iz teksta poznato, s obzirom na to da spomenik podiže otac/sinu, da je *Lucius Papirius Rufus* sin Lucija Papirija Didima. Zanimljivo je međutim da su oba s istim prenomenom i nomenom - *Lucius Papirius*, što nije izoliran slučaj na natpisima Liburnije.

Gentilicij *Papirius* raširen je u sjevernoj i srednjoj Italiji, a G. Alföldy smatra da ga u Dalmaciji nose Italici i oslobođenici.⁴² Inače, u Dalmaciji je taj nomen brojniji u kasnom principatu, međutim, u samoj Liburniji on se javlja već u 1. i početkom 2. stoljeća (*Asseria, Burnum*).⁴³ Do sada je zapažen jedan slučaj toga gentilicija na liburnskom nadgrobnom spomeniku. To je cipus iz Perušića kod Benkovca, odnosno kod Aserije.⁴⁴

Kognomen *Rufus* veoma se često susreće u cijelom Carstvu. Posebno je prisutan na natpisima ranog principata. Javlja se kod oslobođenika i robova.⁴⁵ I na prostoru Liburnije nomen *Rufus* izrazito je čest od Albone do Burnuma.⁴⁶ U Bibinjama kod Zadra to se ime pojavljuje na liburnskom cipusu robovske obitelji na imanju Lucija Sempronija Rufa Juvenala – Sirio i Lamija podižu spomenik svojoj kćeri.⁴⁷

Kognomen komemoratora (oca) – *Didimus* – na istočnoj Jadranskoj obali do sada je zapažen samo u jednom slučaju u Istri, odnosno u *Regio X* u antičkoj Puli,⁴⁸ kao i na

⁴¹ H. LIEBL, W. WILBERG, 1908, 69-70, br. 12, fig. 47; J. MEDINI, 1969, 59-60, br. 21; A. KURILIĆ, 1999, br. 2709; M. GLAVIČIĆ, 2003 a, 429; A. KURILIĆ, 2004, 48-51.

⁴² CIL 3, 2853; G. ALFÖLDY, 1969, 283; I. KAJANTO, 1969, 229.

⁴³ CIL 3, 2853; H. LIEBL, W. WILBERG, 1908, 66; ILJug 2840; I. FADIĆ, 1990 a, 256; A. KURILIĆ, 1999, br. 2715, 2251 i 2162; A. KURILIĆ, 2004, 52-54.

⁴⁴ H. LIEBL – W. WILBERG, 1908, 66; I. FADIĆ, 1990 a, 236, 237, kat 29.

⁴⁵ G. ALFÖLDY, 1969, 107.

⁴⁶ B. NEDVED, 1992, 246.

⁴⁷ I. FADIĆ, 1991, 198, kat. 10.

⁴⁸ CIL 5, 227.

natpisu iz Salone iz kasnog principata.⁴⁹ Na pulskom spomeniku je oslobođenik kojemu je ime *Caius Servilius Didimus*. Inače, kognomen *Didymus* znatno je prisutniji u zapadnom dijelu Rimskog Carstva, odnosno, posebno u Italiji.⁵⁰

*

Kod paleografske analize spomenika vidno je da su natpisi uredno raspoređeni na natpisnim poljima i da su iznimno rijetke riječi koje se prelamaju u sljedeći red. To je slučaj samo s jednim gentilnim imenom - *Ka/ninioru/m* (kat. br. 3). Ligature su zapažene na dva natpisa sa slovi-
ma AE u prvom i drugom redu, te IL u drugom redu – spomenik br. 2, kao i FO u prvom redu na spomeniku br. 4 (malo F u O). Inače, slova su uglavnom pisana u pravilnoj kapitali s manje-više dubljim brazdama. S obzirom na to da do sada nije učinjena sustavnija paleografska analiza oblika pojedinih slova kod različitih kategorija epigrafske građe, detaljna paleografska obrada ovdje obrađenih spomenika ne bi dala željene rezultate u pogledu kronološkog određenja spomenika.

Na novim liburnskim nadgrobnim spomenicima nomenklatura žena izražena je jednočlanom i dvočlanom imenskom formulom (kat. br. 3. *Lupa*; kat. br. 1. *Baebia Saturnina, Iulia Iadestina*), a ona je iskazana i na uobičajen rimski način - dvočlanom imenskom formulom i filijacijom (kat. br. 2. *Elvia Luci filia Maximilla*). Na ovoj spomeničkoj kategoriji pri imenovanju ženskih osoba dvostruko su zastupljenija imena s filijacijom.⁵¹ Međutim, u onomastičkoj analizi obaju spolova uočeno je da se na liburnskim nadgrobnim cipusima aserijatske skupine komemorirani i komemoratori češće javljaju s dvočlanom imenskom formulom bez filijacije ili patronimika.⁵² Pri imenovanju muških osoba na četiri nova epigrafska liburnska cipusa vidljiva je neujednačenost onomastičke formule, od jednočlane (kat. br. 3. *Ursio*) do dvočlane (kat. br. 2. *Lucius Cassius*) i tročlane imenske formule bez filijacije (kat. br. 4. *Lucius Papirius Rufus* i *Lucius Papirius Didimus*). Dakle, od osam novih osoba samo je kod jedne osobe, i to ženske, izražena filijacija. Istina *Lucius Papirius Didimus* podiže spomenik svome sinu i sebi, pa filijaciju kod komemoriranog sina nije bilo potrebno posebno istaknuti u njegovoj nomenklaturi. I ovdje se ponovno potvrđuje neujednačenost onomastičke formule, što je već ustanovljeno u dosadašnjim onomastičkim analizama liburnskih nadgrobnih spomenika, posebno onih aserijatske skupine.⁵³ Iako je među

⁴⁹ G. ALFÖLDY, 1969, 188.

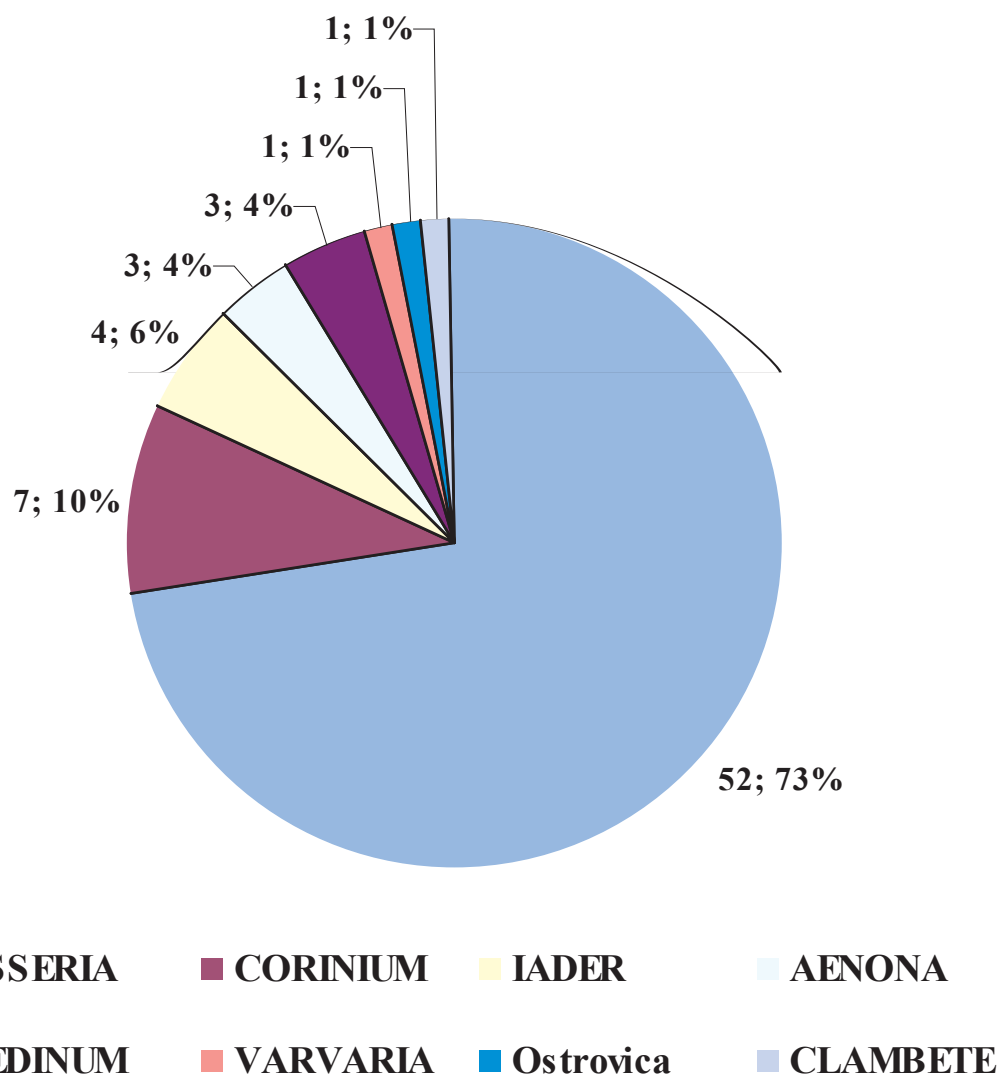
⁵⁰ OPEL 2, 100.

⁵¹ I. FADIĆ, 1990 a, 242; I. FADIĆ, 2003 b, 111-112.

⁵² I. FADIĆ, 2003 b, 111-112.

⁵³ I. FADIĆ, 1988, 73-99; I. FADIĆ, 1989, 51-59; I. FADIĆ, 1990 a, 209-299; I. FADIĆ, 1991, 169-211; 1992, 83-108; I. FADIĆ, 2003 b, 97-131; I. FADIĆ, 2004, 73-103.

ASERIJATSKA SKUPINA LIBURNOSKIH NADGROBNIH SPOMENIKA

Grafikon 1
Chart 1.

spomenicima mala kronološka razlika u vremenu njihove izrade, različit je onomastički sustav u nomenklaturi pokopanih i onih koji im podižu spomenike. No, ipak je najprisutnija dvočlana imenska formula bez filijacije kod muških i ženskih osoba.

Od četiri epigrafski upotrebljiva spomenika čak su dva podignuta za života – kat. br. 1. *viva posuit* svojoj prijateljici, odnosno svome sinu i sebi za života podiže – kat. br. 4. *pater filio se vivus posuit*. Takva epigrafska pojava na liburnskim nadgrobnim spomenicima aserijatske skupine posve je specifična. Mada je uobičajeno i logično da se nadgrobni spomenici podižu *post mortem*, priličan broj aserijatskih cipusa podignut je *ante mortem*, bilo da ga budući pokojnik podiže sebi - *se viva (vivus)*, *se viva (vivus) fecit*, ili sebi i bližnjima – *sibi et*. Kako je već poznato, na zapadu Rimskog Carstva takva je pojava na nadgrobnim natpisima od 1. do kraja 3. stoljeća po Kristu veoma rijetka, mada neznatnu iznimku čine natpisi iz Norika.⁵⁴ Spomenici koje osoba daje izraditi *ante mortem* inače su zastupljeni u svega 1% slučajeva.⁵⁵ Na liburnskim cibusima aserijatske skupine, uz ova dva nova slučaja *ante mortem* natpisa (kat. br. 1 i 4) do sada je ova pojava registrirana s deset primjeraka, što čini čak 13,8%.⁵⁶ Takvu pojavu moguće je jedino objasniti izrazitom željom osobe da za života osigura sebi, nekomu svome, odnosno sebi i nekomu svom bližnjem upravo takvu vrstu spomenika. Zanimljivo je i indikativno da su to baš liburnski cipusi.

Većina gentilnih imena na obrađenim spomenicima pripada poznatim obiteljskim imenima Rimskog Carstva. To su *Baebii*, *Iulii*, *Elvii (Helvii)*, *Kaninii* i *Papirii*. Jedino *Cassius* ne spada u brojnija i značajnija nomina, barem što se tiče Liburnije i Aserije, jer je inače, posebno u kasnom principatu, to gentilno ime veoma prisutno u ostalim dijelovima provincije Dalmacije.⁵⁷ U Liburniji se javlja u Ninu, Aseriji i Burnumu.⁵⁸ Prisutnost nomena *Baebius* zaista nije neobična s obzirom na najvjerojatnije prvog prokonzula senatskog Ilirika po imenu *Cn. Baebius Tamphilus Vala Numonianus*.⁵⁹ U Aseriji se to ime javlja i na nadgrobnoj ari koju podiže *Baebia Oppia*. Otac joj je *Titus Baebius*, a muž *Caius Opius*. *Caius Oppius Rusticellus*, njezin je sin kojemu ona podiže spomenik, a čije je ime izraženo tročlanom imenskom formulom i filijacijom. Po svemu sudeći, radi se o dobro situiranom autohtonom stanovništvu, kao što je to najvjerojatnije i slučaj kod Bebije Saturnine na liburnskom cibusu. I gentilicij

⁵⁴ B. D. SHAW, 1984, 463.

⁵⁵ B. D. SHAW, 1984, 463.

⁵⁶ I. FADIĆ, 1990 a, kat. br. 11, 18, 30, 31, 36, 43, 48; I. FADIĆ, 2004 a, 84.

⁵⁷ G. ALFÖLDY, 1969, 73.

⁵⁸ G. ALFÖLDY, 1969, 73.

⁵⁹ B. NEDVED, 1992, 181; CIL 3, 9933; CIL 3, 2833 i 2842; ILJug 860; A. KURILIĆ, 1999, br. 2328; M. GLAVIČIĆ, 2003, 432.

Iulius u Aseriji nose osobe sa svećeničkim i municipalnim položajem, kao što je na primjer *Titus Iulius Clemens*, koji je *decurio* Aserije, ili veoma imućna osoba *Lucius Iulius Proculus*, koja sebi i svojim podiže iznimno monumentalnu, raskošnu i dekorativnu nadgrobnu aru.⁶⁰ U kategoriju imućnih Julijevaca Aserije i aserijatske aristokracije spada i *Titus Iulius Celer*, koji je oporučno dao sagraditi vjerojatno kuriju. Bogatijem sloju pripada i *Iulia Iadestina*, koja je za života dala izraditi liburnski nadgrobni cipus svojoj prijateljici Bebiji Saturnini (kat. br. 1).

Elvius, odnosno nomen *Helvius*, u Liburniju je stigao na samom početku 1. stoljeća po Kristu, a moguće čak i krajem 1. stoljeća prije Krista, preko italjskih doseljenika plebejskoga podrijetla. Taj nomen nose, osim italika, oslobođenici i njihovi nasljednici (posebno orijentalnog podrijetla), ali najvjerojatnije pripadnici domicilnog liburnskog stanovništva. Tko je bila pokojnica pod liburnskim nadgrobnim spomenikom (kat. br. 2) *Elvia Maximilla*, teško je kazati, to više što nam nije poznata relacija s komemoratorom – *Lucius Cassius*. Iako uz svoje ime ima filijaciju, možda je ona kćerka domorodca Lucija Elvija, koji je rano stekao civitet. No, isto je tako moguće da je italjskog podrijetla.

Robinja *Lupa*, a i njezin brat *Ursio* koji joj podiže spomenik, rijetka su potvrda robova pod liburnskim nadgrobnim spomenikom – liburnskim cipusom (kat. br. 3). Oni su robovi familije Kaninija. Taj nomen nosi i čovjek *Lucius Caninius Titi filius Fronto, flamen divi Claudii, II vir quinquennalis*, koji financira neku gradnju o vlastitom trošku ili u ime zajednice s funkcijom magistrata.⁶¹ U svakom slučaju, evidentno je da se i na ovom spomeniku pojavljuje osoba iz visokog staleža Aserije, s gentilicijem koji nose i aserijatski svećenici i municipalni dužnosnici.

Davatelj munificencije *Papirius Cai filius Secundus ili Secundinus* nije osamljena osoba u Aseriji s takvim nomenom. Naime, komemorirana osoba i komemorator na novom liburnskom cipusu (kat. br. 4) nose to gentilno ime (*Lucius Papirius Rufus* i negov otac *Lucius Papirius Didimus*). O njihovu etnikonu teško je sa sigurnošću nešto kazati. Možda su Italici, a možda autohtoni stanovnici s italjskim gensom. No, vidno je da se imena nekih nosilaca nomena *Papirius* nalaze upisana i na kamenim gredama urbane aserijatske arhitekture.⁶²

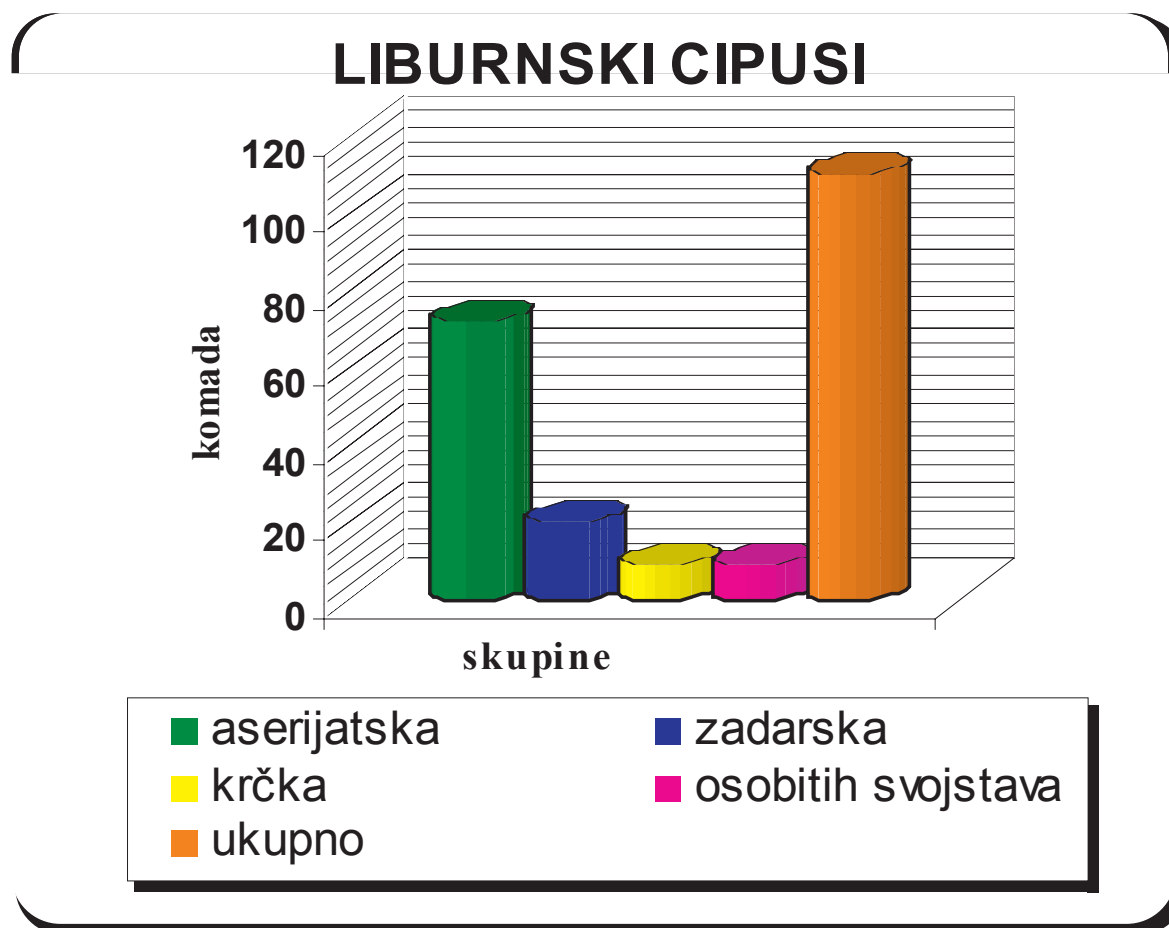
Datacija

Što se tiče datacije spomenika, treba istaknuti da ni jedan od 4 epigrafska natpisa, od ukupno šest novih primjeraka liburnskih cipusa, ne sadrži sigurne elemente za preciznu dataciju. Međutim, na spomenicima se nalazi nekoliko pokazatelja po kojima je moguće odrediti

⁶⁰ I. FADIĆ, 1986, 409-433; I. FADIĆ, 1999 b, 47-54.

⁶¹ D. MARŠIĆ, 2005, 29.

⁶² H. LIEBL, W. WILBERG, 1908, 69-70, br. 12, fig. 47; J. MEDINI, 1969, 59-60, br. 21; A. KURILIĆ, 1999, br. 2709; M. GLAVIČIĆ, 2003 a, 429; A. KURILIĆ, 2004, 48-51.

Grafikon 2
Chart 2.

okvirnu dataciju. U prvom redu to su uobičajeni tektonički i stilsko-dekorativni elementi već izdvojene skupine za koju je utvrđena okvirna datacija od ranoga 1. do samog početka 3. st. poslije Krista. Naime, šest novih liburnskih cipusa, koji su u arheološkoj kampanji 2006. godine pripremljeni za kompletnu objavu, po tektoničkim i stilsko-dekorativnim elementima u potpunosti odgovaraju već datiranoj i izdvojenoj aserijatskoj skupini liburnskih nadgrobničkih spomenika. Svi su monolitni i monumentalni, te ujednačeni u ornamentici – uobičajena prstenasta baza, dostruka profilacija donjeg i gornjeg dijela tijela (u jednom slučaju s biljnim ukrasom), prstenasta traka na prijelazu iz cilindričnog tijela u kalotu, prstenasti reljef na bazi kalote (u jednom slučaju astragal). Nadalje, na sačuvanim kalotama dekoracija je izvedena od fino uklesanih skvama, a natpisna polja omeđena dvostrukim profilacijama sa sve četiri strane. Na nešto raniji nastanak od samog kraja 2. i početka 3. stoljeća upućuje paleografski izgled natpisa i vrlo rijetka pojava ligatura. Nepostojanje iskazane

posvetne formule *D(is) M(anibus)* nije dovoljan argument da bi se ustvrdilo kako su spomenici nastali prije konca 1. st. ili početka 2. st. poslije Krista.⁶³ Međutim, epigrafičke, onomastičke (*gens Iulius, Baebius, Helvius, Caninius, Papirius*) i paleografske odlike⁶⁴ natpisa na novopronađenim liburnskim cipusima ipak upućuju na njihov raniji nastanak. Najvjerojatnije je da su bili postavljeni nad grobove umrlih u drugoj polovici 1. ili tijekom 2. stoljeća.

Zaključna razmatranja

Dakle, korpus liburnskih nadgrobnih spomenika - tzv. liburnskih cipusa s najnovijim arheološkim istraživanjima Aserije obogaćen je s još šest primjeraka, od kojih četiri imaju u potpunosti sačuvane natpise. Ukupni broj liburnskih nadgrobnih cipusa dosegao je brojku od 110 primjeraka. Iz Aserije i njezina najbližeg okruženja potječu čak 52 liburnska cipusa, što iznosi 47,27% cjelokupne građe, odnosno od sve tri tipološke skupine (aserijatske, zadarske i krčke) i one osobitih svojstava. Međutim, aserijatskoj skupini liburnskih nadgrobnih spomenika (uže područje Aserije + prostor Liburnije) pripadaju čak 72 primjerka (52 + 20), što čini 65,45% svih nalaza ove spomeničke kategorije na prostoru Liburnije. Krčka skupina ostaje i dalje s nepromijenjenim brojem (9), dok se Zadarskoj skupini treba pribrojiti novi nalaz s istraživanja zadarske nekropole T. C. Relja (20). I samosvojnoj grupi s osobitim svojstvima pripadaju dva nova spomenika iz Aserijesa istraživana 2004. godine.⁶⁵ To znači da su liburnski cipusi s aserijatskim odlikama i dalje najbrojniji. Njih je 65,45% u odnosu na sve ostale. Zadarskoj skupini pripada 18,2%, krčkoj 2,2%, a 2,2% pripada i cipusima osobitih svojstava. S druge strane, od ukupnog broja cipusa s aserijatskim svojstvima (njih je 72), u samoj Aseriji pronađena su 52 (+ dva osobitih svojstava). To znači da je Aserija dala 72,2% cipusa aserijatske skupine. Time je još jednom potvrđena opravdanost imena cijele samosvojne skupine, gdje je Aserija zacijelo epicentar širenja ideje o postavljanju ove specifične kategorije nadgrobnog spomenika nad umrlim pokojnicima, ma što taj spomenik u duhovnom ili ideološkom pogledu u konačnici značio. Svih šest spomenika pokazuje iznimnu homogenost u tektonici i u svim

⁶³ CIL 3, 2853; H. LIEBL, W. WILBERG, 1908, 66; ILJug 2840; I. FADIĆ, 1990 a, 256; A. KURILIĆ, 1999, br. 2715, 2251 i 2162; A. KURILIĆ, 2004, 52-54.

⁶⁴ U jednom radu napomenuo sam da DM kao databilni element ne uzimam iz opreza prema mogućnosti da bi razlog nepostojanja te posvetne formule mogao biti taj da je ova spomenička kategorija sepulkralne namjene povezana za određenu, za sada nepoznatu, pripadnost osoba čija imena oni nose (komemorirani i komemorator). No, s obzirom na to da nekolicina liburnskih cipusa ipak donosi tu početnu posvetnu formulu, što znači da im ona nije bila ni strana ni nepoznata, ne može se isključiti ni ta pretpostavka: I. FADIĆ, 2003, 112.

⁶⁵ Tekstovi veoma uredno ispisani na zadanim poljima bez nepotrebnog prelamanja riječi u sljedeći red.

stilsko - dekorativnim elementima, što, uz nezavršene spomenike,⁶⁶ ide u prilog tvrdnji da se ovaj tip nadgrobnih spomenika izrađivao upravo u Aseriji i da je lokalni proizvod aserijatskih klesara.

I ovim novim istraživanjima dopunjene su spoznaje o istodobnosti uporabe različitih imenskih formula, pa čak i na istoj kategoriji epigrafskih spomenika. Onomastičkom analizom došlo se je do novih imena stanovnika antičke Aserije, odnosno do imena četiriju ženskih i šest muških osoba. Osam osoba izravno je potvrđeno kao komeratori ili komemorirani - *Baebia Saturnina*, *Iulija Jadestina*, *Elvia Maximila* i *Lupa*, te *Lucius Cassius*, *Ursio*, *Lucius Papirius Rufus* i *Lucius Papirius Didimus*, dok se za jednu osobu doznaje posredno preko filijacije, a za nomen *Kaninius* preko robova Kaninijevih – *Lucius Elvius* i *Kaniniorum*. Onomastičkom analizom ponovno se pokazalo da su imenske formule neujednačene, odnosno da je nomenklatura muškaraca i žena uglavnom iskazana bez filijacije ili patronimika. Kao što se već i do sada potvrdilo, na natpisima ove spomeničke kategorije i dalje nedostaju opširniji podatci o komemoriranima i onima koji im te spomenike podižu. Ni na ovim spomenicima nije upisan ni *tribus* ni *domus* pokojnika, a ni funkcije koje su za života obnašali. Od rodbinskih odnosa istaknuti su samo brat (kat. br. 3) i otac (kat. br. 4) kao komemoratori. U jednom slučaju komemorator je prijateljica u jelu i piću (kat. br. 1), a u drugom relacija između komemoriranog i pokojnika nije poznata jer nije posebno ni istaknuta (kat. br. 2). Od posvetnih i laudacijskih formulacija vidan je nedostatak početne posvetne formule *D(is) M(anibus)*, a završne laudacijske formule svode se na *posuit*, *viva posuit*, odnosno *bene meritaeva viva posuit* i *se vivus posuit*.

Na kraju, u pitanju etničke pripadnosti ili socijalnog statusa moguće je pretpostaviti da su na novim natpisima osobe italiskog podrijetla ili domaćega autohtonog stanovništva s italiskim nomenom i civitetom, direktno ili indirektno povezane s aserijatskom aristokracijom. Robovi obitelji *Kaninius* zasigurno su *Lupa* i *Ursio*, a osoba s istim gentilnim imenom je i gradski dužnosnik i osoba sa svećeničkom službom koja je financirala neki javni objekt.

⁶⁶ I. FADIĆ, 2004, 73-103.

Spomenici

1. Sl. 1, 7, 8

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2000., no tada mu nije bio poznat tekst natpisa. Godine 2006. izvađen je iz kasnoantičkog zida ispred prve zapadne kasnorepublikanske kule /vidi Sl. 1/.⁶⁷

Liburnski cipus kojemu nedostaje mali dio baze cilindričnog tijela, i šišarka (sač. v = 128 cm) /Sl. 7, 8/. Elegantna šišarka sačuvana je samo u donjem dijelu. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 56 cm, nalazi se prstenasta baza (v = 6 cm). Iznad nje je dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela (v = 6). Dvostruka profilacija nalazi se i na gornjem dijelu cilindričnog tijela (v = 11 cm). Cilindrično tijelo završava jednostrukom trakom (v = 3,5 cm). Na bazi kalote isklesana je prstenasta profilacija bez ukrasa (v = 3 cm). Kalota je pokrivena s pet redova skvama. Prvi red skvama visok je 12 cm, drugi 16, treći 17 cm, četvrti 13 cm, a peti oko 12 cm i šesti 7 cm.

Natpis je donesen u natpisnom polju (v = 34 cm, š = 25 cm), koje je omeđeno dvostrukom profilacijom (š = 4 cm) /Sl. 8/. Slova su veoma fino klesana s dubokom trokutastom brazdom. Skraćeno (malo) E na kraju drugog reda teksta. Visina slova prvog reda je 5,6 cm, drugog 3 cm, trećeg 2 cm, četvrtog, petog i šestog reda oko 2 cm. Natpis glasi:

BAEBIAE
SATURNINAE
IVLIA IADESTINA
AMICAE ET SODALI
BENE MERITAE
VIVA POSVIT

Sl. 7. Liburnski cipus br. 1
Fig. 7. Liburnian cippus No. 1

Sl. 8. Liburnski cipus br. 1
Fig. 8. Liburnian cippus No. 1

Baebiae / Saturninae / Iulia Iadestina / amicae et sodali / bene meritae / viva posuit.

⁶⁷ I. FADIĆ, 1990, br. 21.

Sl. 9. Liburnski cippus br. 2
Fig. 9. Liburnian cippus No. 2

Sl. 10. Liburnski cippus br. 2
Fig. 10. Liburnian cippus No. 2

2. Sl. 4, 5, 6, 9, 10

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2006. godine u kasnoantičkom zidu nedaleko od treće kasnorepublikanske kule /vidi Sl. 4, 5, 6/.

Liburnski nadgrobni spomenik kojem sačuvana visina iznosi 126 cm (nedostaje završna šiškarka) /Sl. 9, 10/. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 58 cm, nalazi se prstenasta baza (v = 7 cm). Iznad prstenaste baze, na donjem dijelu cilindričnog tijela, biljni je motiv akantova lišća (v = 5 cm) Ista biljna profilacija nalazi se i na gornjem dijelu tijela (v = 4 cm). Cilindrično tijelo završava jednostavnom trakastom profilacijom (v = 3 cm). Donji dio kalote ukrašen je prstenastom trakom na kojoj je ornament astragala (v = 2.5 cm). Kalota je pokrivena skvamama (6 redova). Prvi red skvama visok je 11 cm, drugi 17, treći 13,5, četvrti 10,5, peti 7,5 cm i šesti 4 cm. Na vrhu spomenika šiškarka nije sačuvana ni u svom “korijenu”.

Natpis je donesen u natpisnom polju (sač. v = 44 cm, š = 30 cm) koje je sa sve četiri strane omeđeno dvostrukom profilacijom (š = 3 cm) /Sl. 10/. Tekst je u potpunosti sačuvan u četiri reda. Visina slova prvog reda je 5 cm, drugog, trećeg i četvrtog oko 3,5 cm. U prvom i drugom redu ligatura AE. U drugom redu i ligatura IL. Zbog oštećenja lijeve strane natpisnog polja i profilacije, prvo slovo drugog i trećeg reda oštećeno. Stoga je od slova M u drugom redu vidljiva samo desna kosa hasta, a od slova L u trećem redu sačuvana je samo donja horizontalna hasta. Natpis glasi:

ELVIAE L F
MAXIMILLAE
L CASSIVS
P

Elviae L(uci) f(iliae) / Maximillae / L(ucius) Cassius / posuit.

3. Sl. 3, 6, 11, 12

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2006. godine u nasipu kasnoantičkog zida nedaleko od treće kasnorepublikanske kule /vidi Sl. 3, 6/.

Liburnski cipus kojemu nedostaje samo veći dio šišarke (sač. v = 130 cm) /sl. 11, 12/. Šišarka je sačuvana u donjem dijelu, a od kalote je dijeli prstenasta profilacija. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 54 cm, nalazi se prstenasta baza (v = 8 cm). Iznad nje je dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela (v = 4 cm). Dvostruka profilacija nalazi se i na gornjem dijelu cilindričnog tijela (v = 4 cm). Cilindrično tijelo završava jednostrukom trakom (v = 3 cm). Na bazi kalote isklesana je prstenasta profilacija bez ukrasa (v = 2 cm). Kalota je pokrivena s pet sačuvanih redova skvama. Prvi red skvama visok je 12 cm, drugi 18, treći 15 cm, četvrti 10 cm, a peti oko 9,5 cm.

Natpis je donesen u natpisnom polju koje je omeđeno sa sve četiri strane dvostrukom profilacijom (š. profilacije = 3,5 cm) /Sl. 12/. Visina natpisnog polja je 39 cm, a širina mu iznosi 31 cm. Tekst je ispisan u pet redova. Visina slova prvog reda je 4 cm. Visina slova drugoga, trećeg i četvrtog reda je oko 3,5 cm, a petog oko 3,2 cm. Slova su ujednačena i pravilno klesana. Natpis glasi:

**LVPAE KA
NINIORV
MVR SIO
FRATER
P**

Lupae Ka/ninioru/m Ursio /frater / p(osuit).

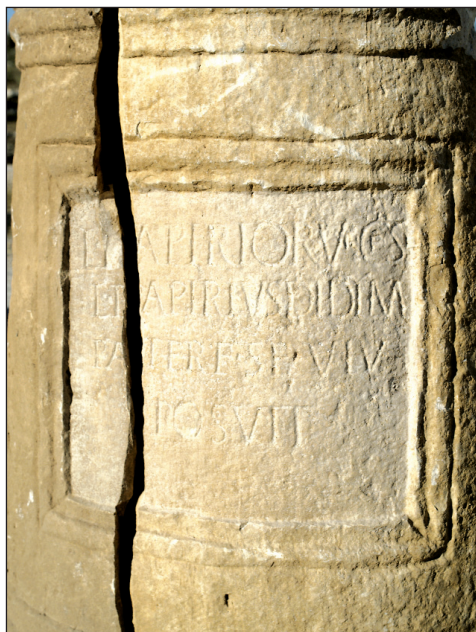
Sl. 11. Liburnski cipus br. 3
Fig. 11. Liburnian cippus No. 3

Sl. 12. Liburnski cipus br. 3
Fig. 12. Liburnian cippus No. 3

Sl. 13. Liburnski cippus br. 4
Fig. 13. Liburnian cippus No. 4

Sl. 14. Liburnski cippus br. 4
Fig. 14. Liburnian cippus No. 4

4. Sl. 4, 5, 6, 13, 14

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2005. i 2006. godine u nasipu kasnoantičkog zida nedaleko od treće kasnorepublikanske kule /vidi Sl. 4, 5, 6 /.

Liburnski cippus kojemu nedostaje dio cilindričnog tijela, dio kalote i šišarka (sač. v = 103 cm) /Sl. 13, 14/. Spomenik je po dužini puknut u na dva dijela, a dio spomenika od drugog uzdužnog loma nije pronađen. Spomenik je puknut na lijevom dijelu natpisnog polja. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 53 cm, isklesana je prstenasta baza (v = 7 cm). Iznad nje je dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela (v = 5,5 cm). Dvostruka profilacija nalazi se i na gornjem dijelu cilindričnog tijela (v = 4,5 cm). Cilindrično tijelo završava jednostrukom trakom (v = 2,5 cm). Na bazi kalote isklesana je prstenasta profilacija bez ukrasa (v = 3 cm). Skvame na kaloti sačuvane su u četiri reda. Visina skvama prvog reda iznosi 11 cm, drugog 15,5, trećeg 12 i četvrtog 9 cm.

Natpis je donesen u natpisnom polju (v = 34 cm, š = 35 cm) koje je omeđeno dvostrukom profilacijom (š = 3,5 cm) /Sl. 14/. Prilično plitko klesan i oštećen tekst ispisan je u četiri reda. Ligatura u prvom redu FO (malo F u oštećenom O). Visina slova prvog reda je 3 cm, drugog oko 2,5 cm, a trećeg 2 cm i četvrtog oko 2,5 cm. Natpis glasi:

L PAPIRIO RVFOS sic.
L PAPIRIVS DIDIM
PATER F SE VIV
POSVIT

L(ucio) Papirio Rufo s(?) / L(ucius) Papirius Didim(us) / pater f(ilio et) se viv(us) / posuit

5. Sl. 4, 5, 6, 15

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2006. godine u nasipu kasnoantičkog zida nedaleko od treće kasnorepublikanske kule? /vidi Sl. 4, 5, 6/.

Liburnski cipus kojemu nedostaje gornji dio cilindričnog tijela, kalota i šišarka (sač. v = 70 cm) /sl. 15/. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 49 cm, nalazi se prstenasta baza (v = 7 cm). Iznad nje je dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela (v = 4,5 cm).

Natpis je donesen u natpisnom polju koje je omeđeno sa sve četiri strane dvostrukom profilacijom (š. profilacije = 3 cm) /Sl. 15/. Visina natpisnog polja je 35 cm, a širina mu iznosi 29 cm. Od teksta je sačuvano samo prvo slovo Q u prvom redu. Visina slova je 4,5 cm. Najvjerojatnije je prvotni natpis iz nekog razloga radiran. Natpis glasi:

Sl. 15. Liburnski cipus br. 5
Fig. 15. Liburnian cippus No. 5

Q
Q(uinto)

Sl. 16. Liburnski cipus br. 6
Fig. 16. Liburnian cippus No. 6

6. Sl. 2, 16

Spomenik je pronađen u Aseriji u arheološkoj kampanji 2002. godine u kasnoantičkom zidu nedaleko od prve kasnorepublikanske kule. Do sada nije objavljivan jer je tek 2006. godine izvađen iz kasnoantičkog nasipa /vidi Sl. 2/.⁶⁸

Liburnski cipus iznimno masivna tijela kojemu nedostaje šišarka (sač. v = 130 cm) /Sl. 16/. Na donjem dijelu cilindričnog tijela, kojemu promjer iznosi 70 cm, nalazi se prstenasta baza (v = 9 cm). Iznad nje je dvostruka profilacija donjeg dijela cilindričnog tijela (v = 6 cm). Dvostruka profilacija nalazi se i na gornjem dijelu cilindričnog tijela (v = 6 cm). Cilindrično tijelo završava jednostrukom trakom (v = 5 cm).

⁶⁸ Vidi: I. FADIĆ, 2003, 125, br. 12.

Na bazi kalote isklesana je prstenasta profilacija bez ukrasa ($v = 4,5$ cm). Kalota je pokrivena s tri reda skvama. Prvi red skvama visok je 12 cm, drugi 16, a treći 13 cm. Od trećeg reda skvama do baze šišarke zaravnjena je površina bez skvama.

Natpis nije isklesan mada je za njega pripremljeno natpisno polje. Visina natpisnog polja je 45, a širina 40 cm. Omeđeno je dvostrukom profilacijom širine 4,5 cm /Sl. 16/.

Sl. 17. Dekoracija donjeg dijela cilindričnog tijela cipusa

Fig. 17. Decoration of the lower part of the cylindrical body of a cippus

Sl. 18. Dekoracija gornjeg dijela cilindričnog tijela i baze kalote cipusa

Fig. 18. Decoration of the upper part of the cylindrical body and base of a callotte of a cippus

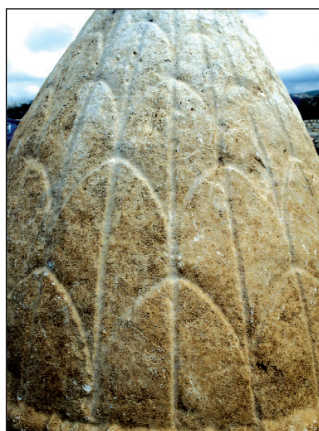
Sl. 19. Ornament kime na donjem dijelu cilindričnog tijela cipusa

Fig. 19. Ornament of a chyma at the lower part of the cylindrical body of a cippus

Sl. 20. Ornament kime i astragala na gornjem dijelu cilindričnog tijela i baze kalote cipusa

Fig. 20. Ornament of a kyma and astragal at the upper part of the cylindrical body and base of a callotte of a cippus

Sl. 21. Skvame na kaloti liburnskog cipusa

Fig. 21. Squamae on the callotte of a Liburnian cippus

INDEX EPIGRAPHICUS

Nomina virorum et mulierum

Baebia Saturnina (1)

Iulia Iadestina (1)

Elvia L. f(ilia) Maximilla (2)

L(ucius) Cassius (2)

Kaninius (3)

L(ucius) Papirius Rufos (4)

L(ucius) Papirius Didim(us) (4)

Q(uintus) (5)

Cognomina virorum et mulierum

Saturnina (1)

Iadestina (1)

Maximilla (2)

Lupa (3)

Ursio (3)

Rufus (4)

Didim(us) (4)

Parentelae et formulae laudationis

amicae et sodali bene meritae viva posuit (1)

p(osuit) (2)

frater p(osuit) (3)

pater f(ilio et) se viv(us) posuit (4)

Litterae singulares

F..... f(ilia) (2)

F..... f(ilio)

P..... p(osiut) (2, 3)

SE VIV..... se viv(us)

Grammatica

Rufos pro Rufo

Literatura:

- ALFÖLDY, G., 1969. – G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.
- BULIĆ, F., 1879. - F. Bulić, Cenni archeologico-epigrafici sui distretti di Zadar, Benkovac, Knin, Sebenico, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, Split, 17-25.
- CIL III.
- ČAČE, S., 2003, - S. Čače, Aserija u antičkim pisanim izvorima - tekstovi i komentari, *Asseria*, 1, Zadar, 7-43;
- DELONGA, V., 1997. – V. Delonga, Lepuri od kamenog doba do turaka, *Lepuri – stanovništvo i kulturno povijesni spomenici*, Lepuri, 45-97.
- FADIĆ, I., 1986. – I. Fadić, Ime prokonzula Cn. Bebija Tamfila Vale Numonijanusa na kruništu zdenca zadarskog foruma, *Arheološki vestnik*, 37, Ljubljana, 409-433.
- FADIĆ, I., 1988. – I. Fadić, Liburnski nadgrobni spomenik u Veroni (CIL 5, 2200, 8852; CIL 3, 2190), *Diadora* 10, Zadar, 73-99.
- FADIĆ, I., 1989. – I. Fadić, Prilog klasifikaciji liburnskih nadgrobni spomenika, tzv. liburnskih cipusa - sjeverna grupa nalaza, Hrvatsko arheološko društvo, 13, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i u Hrvatskom primorju*, Zagreb, 51-59.
- FADIĆ, I., 1990. – I. Fadić, Aruntii u Asseriji, *Arheološki vestnik*, 41, Ljubljana, 713-724.
- FADIĆ, I., 1990 a. – I. Fadić, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobni spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 12, Zadar, 209-299.
- FADIĆ, I., 1991. – I. Fadić, Zadarska skupina liburnskih nadgrobni spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 13, Zadar, 169-211.
- FADIĆ, I., 1992. – I. Fadić, Liburnski cipusi osobitih svojstava, *Diadora*, 14, Zadar, 83-108.
- FADIĆ, I., 1995. – I. Fadić, HELVII u Jaderu i Liburniji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti*, HAZU u Zadru, 37, Zadar, 9-37.
- FADIĆ, I., 1999. – I. Fadić, *Asseria* - Podgrađe kod Benkovca, *Obavijesti*, 2, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 66-71.
- FADIĆ, I., 1999 a. – I. Fadić, *Asseria* - nove spoznaje, *Obavijesti*, 3, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 78-85.
- FADIĆ, I., 1999 b, – I. Fadić, Gneius Baebius Tamphilus Vála Numonianus - “graditelj” foruma, patron Jadera i prvi prokonzul Ilirika, *Histria Antiqua*, 5, Pula, 47-54.
- FADIĆ, I., 2000. – I. Fadić, Bedemi Asserije, *Histria antiqua*, 6, Pula, 69-89.

- FADIĆ, I., 2001. – I. Fadić, *Caius Titius Priscinus* - edil i duovir Asserije, *Diadora*, 20, Zadar, 157-176.
- FADIĆ, I., 2001 a. – I. Fadić, Bedemi Asserije, *Histria antiqua*, 6, Pula, 69-89.
- FADIĆ, I., 2001 b. – I. Fadić, Asserija u svjetlu novih istraživanja, *Obavijesti*, 2, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 55-61.
- FADIĆ I., 2002, - I. Fadić, *Asseria* – istraživanja 2001. godine, *Obavijesti*, 1, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 51-57.
- FADIĆ, I., 2002 a. – I. Fadić, Uspon i pad Asserije, *Materijali 14, Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju – Brijuni / Medulin*, Pula, 61-62, 129-130.
- FADIĆ, I., 2003. – I. Fadić, Asseria - pet godina istraživanja (1998.-2002.), Zadar.
- FADIĆ, I., 2003 a. – I. Fadić, *Asseria* – nova otkrića, *Obavijesti*, 1, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 67-75.
- FADIĆ I., 2003 b. – I. Fadić, Novi liburnski cipusi iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 97-131.
- FADIĆ, I., 2004. – I. Fadić, Asseria - istraživanja god. 2003., *Obavijesti*, 1, Zagreb, 61-67.
- FADIĆ, I., 2004 a, – I. Fadić, Novi epigrafski spomenici iz Aserije i Lepura, *Asseria*, 2, Zadar, 73-103.
- FADIĆ, I., 2005. – I. Fadić, Nekropola Caske, *Obavijesti*, 3, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 97-105.
- FADIĆ, I., 2005 a. – I. Fadić, *Asseria* - istraživanja u godini 2004, *Obavijesti*, 1, (HAD-a), 1, Zagreb, 67-73.
- FADIĆ, I., 2006. – I. Fadić, *Asseria* - istraživanja godine 2005, *Obavijesti*, 1, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 92-100.
- GLAVIČIĆ, M., 2003. – M. Glavičić, Tri nova nadgrobna natpisa iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 71-95.
- M. GLAVIČIĆ, 2003. a – M. Glavičić, Stanovništvo Aserije, *Histria Anriqua*, 11, Pula, 429-434.
- JADRIĆ, I., 2005. – I. Jadrić, Ulomak kratera s votivnim natpisom iz Aserije, *Asseria*, 3, Zadar, 53-74.
- KAJANTO, I., 1965. – I. Kajanto, *The latin Cognomina*, Helsinki.
- KURILIĆ, A., 1995. – A. Kurilić, Obitelj u ranorimskoj Liburniji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 34 (21), 47-84.
- KURILIĆ, A., 1999. – A. Kurilić, *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. stoljeća po Kristu: antroponimija, društveni slojevi, etničke promjene, gospodarske uloge*, doktorska disertacija (rukopis), Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu, Zadar.
- KURILIĆ, A., 2003. – Ulomak kasnoantičkog miljokaza iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 185-193.
- KURILIĆ, A., 2004. – A. Kurilić, *Epigrafski spomenici na prostoru Novalje*, Novalja-Zadar.

- KURILIĆ, A., 2004. a – Arhitravi s foruma Aserije, *Asseria*, 2, Zadar, 41-71.
- LIEBL, H. – WILBERG, W., 1908. – H. Liedbl, W. Wilberg, Ausgrabungen in Asseria, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes*, 11, Wien, 17-83.
- MARŠIĆ, D., 2003. – D. Maršić, Nove aserijatske portretne stele, *Asseria*, 1, Zadar, 157-183.
- MARŠIĆ, D., 2005. – D. Maršić, Aserijatske nadgrobne are, *Asseria*, 3, Zadar, 25-52.
- MEDINI, J., 1969. – J. Medini, Epigrafski podaci o munificencijama i ostalim javnim građevinama iz antičke Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta*, 3, Zadar, 45-74.
- NEDVED, B., 1992. – B. Nedved, Stanovništvo Zadra od 1. do 3. stoljeća, *Diadora*, 14, 109-258.
- OLMANN, F., 1954-57. – F. Olmann, Zum Verständnis sogenannter liburnischen Grabcippus, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 56-59, Split, 48-57.
- OPEL 2 = *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, Vol. II: Cabalicus-Ixus, composuit et correxit B. Lörinz, ed. O. Harl, Wien, 1999.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1955. – D. Rendić-Miočević, Onomastičke studije sa teritorija Liburnije (Prilozi ilirskoj onomastici), *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, 1, Zadar, 125-144.
- SHAW, B. D., 1984. – B. D. Shaw, Latin Funerary Epigraphy and Family Life in the later Roman Empire, *Historia*, 33, 4, 464.
- SUIĆ, M., 1981. – M. Suić, Zadar u starom vijeku, *Prošlost Zadra*, 1, Zadar.
- SUIĆ, M., 1950-51. – M. Suić, Liburnski nadgrobni spomenik («Liburnski cipus»), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, Split, 59-97.
- SUIĆ, M., 1950-51. a – M. Suić, Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, Split, 234.
- SUIĆ, M., 1952. – M. Suić, Neobjavljeni rimski natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 54 Split, 208-213.
- SUIĆ, M., 1981. – M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Prošlost Zadra, 1, Zadar.
- ILJug = ŠAŠEL A i J., 1963., – A. i J. Šašel, Inscriptiones latinae quae in Jugoslavija inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, *Situla*, 5.
- ŠAŠEL A i J., 1978., – A i J. Šašel, Inscriptiones latinae quae in Jugoslavija inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, *Situla*, 19.
- ŠAŠEL A i J., 1986., – A i J. Šašel, Inscriptiones latinae quae in Jugoslavija inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, *Situla*, 25.
- WILKES, J. J., 1969. – J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London.
- ZANINOVIĆ, M., 1979. – M. Zaninović, Imena po porijeklu, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku*, 72-73, Split, 109-120. 144.